

Yabancı Konsolos, Konsolos Tercümanı ve Tercüman Hizmetkârlarının Serbest Dolaşım Belgeleri: Beratlar ve Yol Emirleri (1600-1800)

Mehmet DEMİRYÜREK*

Osmanlı İmparatorluğu'nda görev yapan yabancı konsoloslar, konsolos tercümanları ve tercüman hizmetkârları ilgili ülkelere tanınan ahidname (kapitülasyon) şartları gereğince birçok haklara sahip bulunuyorlardı. Konsolos veya konsolos vekili olarak görev yapanların Avrupalı olması şarttı. “Müste'men taifesinden” sayılarak konsolos olarak atanan, ancak daha sonra Osmanlı vatandaşı olduğu anlaşılan kişilerin konsolosluk beratı iptal ediliyordu. Konsolos olan kişi birçok imtiyaza sahip olduğu için gayr-i müslim bazı Osmanlı vatandaşları kendilerini Avrupalı gibi gösterip konsolos olarak atanmışlar ve bu sayede her türlü vergiden muaf tutulmuşlardır. Ancak kendilerinin Osmanlı “reayası” (tebası) olduğu anlaşıldığında beratları iptal edilmiş ve konsolos statusünden “reaya” statusüne düşürülmüşlerdir. Konsolos tercümanları ve tercüman hizmetkârları ise genellikle gayr-i müslim Osmanlı tebası arasından seçilmekte ve atanmaktaydı. Konsolos tercümanı veya tercüman hizmetkârı atanan Osmanlı tebası gayr-i müslimler de pek çok ayrıcalığa sahip oluyorlardı. XVII. ve XVIII. yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğu'nda görev yapan Avrupalı konsoloslar siyasi temsilciden ziyade ticârî birer temsilci idi. En azından Osmanlı yönetimi bunu böyle anlıyordu. Avrupalı devletlere verilen ahidnamelerin de ticârî yönleri ağırlıktaydı. Gerek konsoloslar gerekse konsolos tercümanları veya tercüman hizmetkârlarının görevlerini hakkıyla yapabilmeleri için “seyahat hürriyetine” sahip olmaları normal karşılanacak bir durumdur. Nitekim yabancı konsolos veya konsolos tercümanlarına verilen beratlarla onları seyahat hürriyetini açıkça vurgulayan bölümler vardır. Bununla birlikte yabancı konsolos, konsolos tercümanı veya tercüman hizmetkârının ya da elçi veya konsolos adına seyahat eden diğer kişilerin seyahati sırasında onları bekleyen iki büyük tehlike vardı. Bunlardan birincisi gittikleri veya geçtikleri yerlerdeki Osmanlı görevlilerinin bazen onların ellerindeki berat veya fermanlara aldırmadan vergi talep etmeleriydi. İkinci tehlike ise karayolunda eşkiya, denizde ise korsan saldırısına uğrayıp

*Doç.,Dr. Lefke Avrupa Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fak./Tarih Bölümü (KKTC), mehmetdmryrk@gmail.com

bazen mallarını bazen de canlarını kaybetmeleri idi. Her iki tehlikenin de önüne geçebilmek için kendilerine verilen beratlarla bu konularda bazı önlemler alınmıştı. Ancak bazen bu önlemler yeterli olmayabiliyordu. Osmanlı İmparatorluğu'nda görev yapan yabancı konsoloslar, ülkelere tanınan ahidnameler, konsolos tercümanları ve tercüman hizmetkârları Ali İhsan Bağış (1983), Mübahat Kütükoğlu (1988 ve 2000), Mehmet Akif Erdoğan (2008 ve 2009), Kemal Çiçek (1998), Tayyib Gökbilgin (1855), Cengiz Orhonlu (1974), Ali İbrahim Savaş (2002), Uygur Kocabaşoğlu (2004), Mauritis H. van Den Boogert (2005) ve Alexander H. de Groot (2007) gibi değişik araştırmacılar tarafından ele alınmış ise de konsolosların, konsolos tercümanlarının ve tercüman hizmetkârlarının sahip olduğu “seyahat hürriyeti” özel olarak ele alınıp incelenmiş ve bu konudaki gelişmeler değerlendirilmiş değildir. Bununla birlikte Boogert'in çalışmasında tercümanların seyahat hürriyetinden bahsedilmiş ama bu konudaki tarihî gelişim üzerinde durulmamıştır. Bu nedenle çalışmada ilk olarak XVII. ve XVIII. yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğu'nda görev yapan konsoloslara verilen beratlarla yer alan “konsolosların seyahat hürriyeti” ile ilgili hükümler ve gelişmeler, ikinci olarak konsolos tercümanlarına verilen beratlarla yer alan “tercümanın seyahat hürriyeti” ile ilgili hükümler ve gelişmeler ve son olarak da tercüman hizmetkârlarına verilen beratlarla yer alan “tercüman hizmetkârlarının seyahat hürriyeti” ile ilgili hükümler ve gelişmeler değerlendirilecektir. Bu çalışmada ayrıca konsoloslar, konsolos tercümanları ve tercüman hizmetkârları konularında Osmanlı İmparatorluğu tarafından yapılan “ıslahat girişimleri” üzerinde de durulacak ve “Avrupalı konsoloslar, konsolos tercümanları ve tercüman hizmetkârlarına tanınan seyahat hürriyeti nasıl bir evrim geçirdi ve hangi sonuçlara ulaştı?” sorusunun cevabı aranacaktır.

XVII. ve XVIII. Yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Avrupalı Konsolosların Seyahat Hürriyeti

Ahidname sahibi Avrupalı bir devletin Osmanlı İmparatorluğu'nun herhangi bir liman veya iskelesine konsolos tayin etmesi ilgili devletin İstanbul'da bulunan büyükelçisi aracılığıyla gerçekleşiyordu. Atamayı yapan elçi durumu Osmanlı yönetimine bir yazı ile bildirerek adı geçen konsolos için berat talep ediyordu. Konsoloslara verilen beratlarla öncelikle konsolosun temel görevi üzerinde duruluyor, daha sonra da konsolosun sahip olduğu imtiyazlar birer birer sayılıyordu. Antonie Jansz van Duyvelaar adlı Fransa'nın Kıbrıs konsolosuna ait Şubat 1637 tarihli beratta (Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Düvel-i Ecnebiye Defteri (bundan sonra BOA, DED), Defter No.26/1, hüküm no:376, s.136) “cezire-i mezbûrede olan iskelelere gelüb giden tüccâr taifesi”nden sorumlu olan konsolosun “seyahat hürriyeti” şöyle açıklanmıştır:

“Ve mezbûr konsolos südde-i saadetime veyahud Françe vilâyetine gitmek murad eyledikde yerine kaim-makam tayin eyledikten sonra gelirken ve giderken kimesne mani olmaya ve memalik-i mahrusamda karada ve deryada vâki olan menâzil ve merâhilde kendüye ve âdemlerine ve esbâb ve davârlarına dahl

olunmaya.”

Nitekim Antonie Jansz van Duyvelaar adlı Kıbrıs'taki Fransız konsolosu, 1641 yılında bazı önemli işlerini görmek için Tuzla (Larnaka) ve Kıbrıs'taki diğer şehirlere gitmek istediği zaman “Kıbrıs Paşası muhalefet” ettiğinden adı geçen konsolos İstanbul'daki elçisine müracaat ederek şikâyetle bulunmuştu. Bunun üzerine İstanbul'dan gönderilen emirde “konsolos umûr-ı mühimmeleri için cezire-i Kıbrıs'da gerek Tuzla kazasına ve gerek sair şehirlerine mürûr etmek murad eyledikde ümerâ-yı zabitanadan ve sairlerinden” hiç kimsenin ona engel olmaması emredilmişti (BOA, DED, Defter No.26/1, hüküm no:64, s.24).

Nisan 1678 tarihli bir başka konsolosluk beratında ise “Kıbrıs ve ana tâbi iskelelere varan Cenevizli ve Cenevizliye tâbi olan bâzîrgânların ve bayrağı altında yürüyen tüccâr tairesinin umûr ve mesâlihleri görülmek için Cenevizliden” Salvan Dermeni adlı kişinin konsolos tayin edildiği belirtilmektedir. Kıbrıs'a gelen gerek Cenevizli tüccârlar ve gerekse Ceneviz bayrağı altında ticaret yapan başka ülkelerin tüccarları bir problemle karşılaştıklarında adı geçen tüccara müracaat edeceklerdi. Cenevizli tüccarlardan ve Ceneviz bayrağı altında ticaret yapan diğer ülkelerin tüccarlarından yaptığı hizmet karşılığında “konsolosluk hakkı”nı tahsil edecek olan konsolosun mal ve seyahat hürriyeti “menâzil ü merâhilde ve iskelelerde ve karada ve deryada âdemlerine ve davarlarına ve sakin oldukları meskenlerine haricden dahl olunmayub zikr olunan hususlarda gereği gibi icrâ-yı hükm eyleyeler” (Kıbrıs Şer'iyeye Sicilleri (bundan sonra KŞS), Defter No:5, s.74) denilerek açıklanmıştır. Hollanda'nın Draç (Arnavutluk) Konsolosluğu'na tayin edilen Corgi Komene (Georgi Komene)'ye ait olan ve 27 Haziran 1688 tarihini taşıyan beratta da adı geçen konsolosun “seyahat” hürriyeti yukarıdaki ifadeye benzer bir biçimde “menâzil ve merâhilde konsolos adamlarını bazı mesâlih için gönderdikde deryada ve karada kendilerine ve âdemlerine ve eşyalarına ve aher cihetlerine ve davarlarına ve sakin oldukları meskenlerine dahl olunmaya” sözleriyle açıklanmıştır (BOA, DED, Defter No:22/1, hüküm no:107, s.33-34). Temmuz 1698 tarihli bir başka konsolosluk beratında ise konsolosun “seyahat hürriyeti” daha açık bir ifadeyle “ve bir iskeleden öbür iskeleye gidip geldikçe yolda ve izde ve menâzil ve merâhilde yedinde olan berât-ı şerife muğâyir ulaklar bargirlerin almayub ve ulak namıyla akçe taleb olunmayub” denilerek açıklanmıştır (BOA, DED, Defter No: 22/1, hüküm no:220, s.60). Ocak 1700 tarihli başka bir konsolosluk beratında konsolosun seyahat hürriyeti “menâzil ve merâhilde konsolos âdemlerin bazı mesâlih için gönderdikde deryada ve karada kendülerine ve âdemlerine ve alet-i harblerine ve davar ve sakin oldukları meskenlerine dahl olunmayub emn ü salim varub geleler” ifadesiyle belirtilmiştir (BOA, DED, Defter No: 22/1, hüküm no:457, s.129).

XVIII. yüzyıla ait konsolosluk beratlarında da konsolosların “seyahat hürriyeti” ile ilgili benzer hükümler yer almıştır. Sicilyateyn Krallığı'nın Kıbrıs konsolosluğuna atanan Covanni Kalimiri'ye ait 17 Kasım 1744 tarihli konsolosluk beratında (KŞS, Defter no:17, H.1158-1163, s.4) konsolosun “seyahat hürriyeti” ile ilgili üç hususa değinilmişti:

[1].“Menâzil ve merâhilde konsolos âdemlerini bazı mesâlihi için gönderdikde deryada ve karada kendülerine ve âdemlerine ve âlet-i harblerine ve davarlarına ve sakin oldukları meskenlerine dahl ü taarruz olunmayub emn ü salim varub geleler.”

[2.] “Konsolos-ı mesfûr dahi bazı zaman bir yere gitmek istedikde gidişde ve gelişde ve karada ve deryada ve menâzil ve merâhilde kendüye ve libâs ve davarına ve emvâl ü erzakına ve yanında olan âdemlerine ulakdan ve ulak akçesinden ve gayri canibden kimesne dahl ü taarruz eylemeyüb.”

[3.] “Muhavvif ve muhatara olan yerde başına ak sarınub ve kılıç ve ok ve yay ve mahmuz ve sair alât-ı harb götürdükde kadılar ve beylerbeyisi ve gayriden bir ferd rencide ve remide eylemeyüb.”

Mayıs 1745 tarihli ve Venedik Kıbrıs Konsolosu Girolamo Brigadi'ye ait konsolosluk beratında konsolosun İstanbul'a veya Venedik'e gitmesine engel olunmaması “ve yolda ve izde ve menâzil ü merâhilde rencide” edilme-
mesi hususu açıkça yazılmıştır (KŞS, Defter no. 16, H.1159–1166, s.64-65). İngiltere'nin Draç (Arnavutluk) konsolosu Panosika'ya ait 26 Şubat 1749 tarihli konsolosluk beratında da konsolosun “seyahat hürriyeti” ile ilgili olarak iki konu yer almıştır. Bunlardan birincisine göre, adı geçen konsolos “bazı zaman bir yere gitmek istedikde geliş ve gidişde ve karada ve deryada ve menâzil ve merâhilde kendüye ve esvâb ve davarlarına ve emvâl ve erzaklarına ve yanında olan âdemlerine ulakdan ve ulak akçesinden ve gayri canibinden kimesne dahl ü taarruz” eylemeyecekti. İkinci olarak konsolos güvenlik açısından tehlikeli yerlerden geçerken “başına ak sarınub ve kılıç ve ok ve yay ve mahmuz ve sair alât-ı harb götürdükde kadılar ve beylerbeyiler ve gayriden bir ferd rencide ve remide” etmeyecekti (BOA, DED, Defter No.35/1, hüküm no:251, s.90).

1769 yılında İngiltere'nin Kıbrıs konsolosu olarak atanan Jean Boldwin (Can Boldavin)'in beratında onun “seyahat hürriyeti”, “bazı zaman bir yere gitmek istedikde gelişde ve gidişde ve karada ve deryada ve menâzil ve merâhilde kendüye ve esvâb ve davarlarına ve emvâl ve erzakına ve yanında olan âdemlerine ulakdan ve ulak akçesinden ve gayri cenibden kimesne dahl ü taarruz itmeyüb ... muhavvif ve muhatara olan yerde başına ak sarınub ve kılıç ve ok ve yay ve mahmuz ve sair alât-ı harb götürdükde kadılar ve beylerbeyiler ve gayriden bir ferd rencide ve remide itmeyüb” (KŞS, Defter No:19, H.1180-1182, s.119) denilerek belirtilmişti.

24 Mayıs 1779 tarihinde Venedik'in Kıbrıs konsolosluğuna atanan Emanuel Vassalo'nun beratında da konsolosun seyahat hürriyetine değinilmiş ve 1745 yılında Venedik'in Kıbrıs konsolosluğuna atanan Girolamo Brigadi'nin beratındaki ilgili madde “südde-i sa'âdetime gelmek veyâhûd Venedik'e gitmek istedikde kendüye ve esvâblarına ve adamlarına kimesne

dahl [ü] ta'arruz kılmaya ve yolda ve izde ve menâzil ü merâhilde rencîde olunmayup" (KŞS, Defter No:20, H.1183-1194, s.146) denilerek tekrarlanmıştır. 26 Ağustos 1797 tarihinde Fransa'nın Kıbrıs konsolos vekilliğine atanan Etbosan Ray adlı tüccarın beratındaki "seyahat hürriyeti" ile ilgili madde ise 1637 yılında Fransa'nın Kıbrıs konsolosluğuna atanan Antonie Jansz van Duyvelaar'ın beratındaki ile hemen hemen aynıdır (KŞS Defter No:21, H.1198-1212, s.361) ve şöyledir:

“ve mezbûr südde-i sa'âdetime veyâhûd France vilâyetine gitmek murâd etdikde yerine kâimmakâm ta'yîn eyledikten sonra giderken ve gelirken Memâlik-i Mahrûsemde vâki' menâzil ü merâhilde deryâda ve karada kendüye ve ademlerine ve esvâb ve davarlarına dahl olunmaya”.

17 Şubat 1819 tarihinde Hollanda'nın Kıbrıs konsolosluğuna atanan Lorenzo Covanni Santi'nin konsolosluk beratı da konsolosun “seyahat hürriyeti” ile ilgili hükümler (KŞS, Defter No:30, H.1233-1238, s.34) taşıyordu:

“Konsolos âdemlerin ba'zı mesâlihi için gönderdikde deryâda ve karada kendülerin ve âdemlerine ve âlet-i harblerine ve davar ve sâkin oldukları meskenlerine dahl olunmayup emîn u sâlim varup geleler hâricden dahl olunmaya”.

12 Ağustos 1820 tarihinde İspanya'nın Kıbrıs konsolosluğuna asaleten tayin edilen Antonio Kalimiri'nin beratındaki “konsolos âdemlerini ba'zı mesâlihi için gönderdikde deryâda ve karada ve menâzil u merâhilde kendülerine ve âdemlerine ve âlât-ı harblerine ve davâr ve sâkin oldukları meskenlerine dahl olunmayup emîn u sâlim varup geleler hâricden dahl olunmaya” ifadesi de konsolosun seyahat hürriyeti ile ilgilidir (KŞS, Defter No:30, H.1233-1238, s.89).

Yukarıda verilen örneklerden de anlaşıldığı üzere “elçilerin vekilleri” addedilen konsoloslar birçok imtiyaza sahiptiler. Bu imtiyazı sağlayan kendilerine verilen beratları. Söz konusu beratlarda konsolosun görevinin temsil ettiği devletin tüccarları ve vatandaşları ile o devletin bayrağı altında ticaret yapanların problemlerini çözmek olduğu her zaman vurgulanmıştır. İlgili beratlarda ortaya konulan imtiyazlardan biri de konsolosların “seyahat hürriyeti” idi. Sonuç olarak denilebilir ki Osmanlı İmparatorluğu'nda görev yapan Avrupalı konsoloslar “seyahat hürriyetine” de sahiptiler. Hatta bir yerden bir yere giderlerken tehlikeli yerlerde silah taşımaları ve Müslümanlar gibi giyinmelerine de izin verilmişti. Söz konusu yıllara ait konsolosluk beratları incelendiğinde konsolosların “seyahat hürriyeti” konusundaki haklarında 1637-1820 yılları arasındaki dönemde çok önemli bir değişiklik olmadığı görülmektedir. Bununla birlikte Osmanlı İmparatorluğu başlangıcından beri yabancı konsolosluklara tanınan ayrıcalıklardan yararlanmak amacıyla Osmanlı gayr-i müslim tebasının konsolos veya konsolos vekili olarak tayin edilmesine şiddet-

le karşı çıkmış ve böyle kişiler tespit edildiğinde konsolosluk beratları iptal edilmiştir (BOA, DED, defter no:35/1, hüküm no:345, s.109; hüküm no:414, s.121; hüküm no:424, s.123). Dikkati çeken bir başka özellik ise konsoloslara verilen beratların aradan yıllar geçmiş olmasına rağmen birbirine benzer olmasıdır. Yukarıda verilen örneklerde de görüldüğü gibi 1637 yılındaki Kıbrıs Fransız konsolosunun seyahat hürriyeti, 160 yıl sonra, 1797 yılındaki Fransa'nın Kıbrıs konsolosunun seyahat hürriyeti hemen hemen aynı ifadelerle açıklanmıştır. Hollanda ve Venedik konsoloslarının beratlarında da bu benzerlik vardır.

XVII. ve XVIII. Yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Elçi ve Konsolos Tercümanlarının Seyahat Hürriyeti

1785 tarihli bir fermana göre Osmanlı İmparatorluğu'nda gören yapan konsoloslar “beher hâl tercümanlara muhtaç” idiler ve her birinin Osmanlı reayasından “kifâyet mikdarı tercüman istihdam itmelerine müsaade” olunmuştu. Beratla tayin olunan tercümanların “kendileri ve oğulları ve ikişer nefer hidmetkâtları ve konsolosların kendi cinslerinden olan âdemleri cizyeden ve tekâlif-i sairenin cümlesinden muaf” tutulmuşlardı (KŞS, Defter No:21, H.1198-1212, s.27). Dolayısı ile tercümanlık beratına sahip olmak pek çok vergiden muafiyet sağladığı gibi hem tercüman hem de oğulları için bir çeşit yabancı devlet koruması (elçilik/konsolosluk koruması) temin ediyordu. Oğullarını bu şekilde garantiye alan tercüman bazen kardeşlerini de “tercüman hizmetkârı” olarak atıyor ve onlar için elde ettiği “muafiyet emri” ile onların da elçi veya konsolosluk koruması altına alınmalarını sağlıyordu (Boogert 2005:68-69; Demiryürek 2010:252). Boogert'e göre, XVIII. yüzyıl sonunda tercüman, tercüman oğlu ve tercüman hizmetkârı olarak yabancı ülke koruması altına giren Osmanlı tebası gayri müslimlerin sayısı yaklaşık 2.500 kişiydi (Boogert 2005:91-92).

a. Seyahat Eden Elçi Tercümanları ve Elçi Adamları

Konsoloslar gibi İstanbul'da bulunan elçilerin de yine Osmanlı gayr-i müslim tebasından olan tercümanları vardı ve onlar da aynı imtiyazlara sahiptiler. 1695 yılında Hollanda'nın İstanbul elçisi yanında tercüman olarak atanan Fransisko Engiri'ye verilen beratta (BOA, DED, defter no:22/1, hüküm no:229, s.64) “seyahat hürriyeti” şöyle vurgulanmıştı:

“ve mezbûr tercüman bazı zamanda bir yere gitmek istedikde gelişde ve gidişde karada ve deryada ve menâzil ve merâhilde kendüye ve esvâb ve davarına ve emvâl ve erzakına ve yanında olan âdemlerine ulakdan ve ulak akçesinden ve gayrisinden kimesne dahl ü taarruz eylemeyüb ... muhavvif ve muhatara olan yerlerde başına ak sarınub ve kılıç ve ok ve yay ve mahmuz ve sair alât-ı harb götürdükde kadı ve beylerbeyiler ve gayriden bir ferd rencide ve remide eylemeyüb”.

1710'da Fransa'nın İstanbul'daki elçisinin yanında tercüman olmak üzere tayin edilen Serkiz veled-i Ayvaz'a verilen tercümanlık beratında da tercümanın "seyahat hürriyeti" ile ilgili olarak aynı hakları açıkça yazılmıştır (BOA, DED, defter no:26/1, hüküm no:160, s.46). Elçi yanındaki tercümanlar bağlı oldukları elçilerin "umûr ve mesâlihini" görmek için seyahat edebilirlerdi. Bu durumda gittikleri yerin kadı ve diğer görevlilerinin onlardan vergi talep etmemesi için kendilerine "emr-i şerif" veya "hükm-i hümayûn" verilir, ayrıca beratlarında da gerek vergi muafiyeti ve gerekse "seyahat hürriyeti" açıkça belirtilirdi. Nitekim 1697'de Hollanda'nın İstanbul elçisi, yanındaki tercümanlardan İstaki'yi "bazı mesâlih için" Draç'a göndermeye karar vermiş ve "gidişde ve gelişde menâzil ve merâhilde esvâb ve davarlarına müdahale olunmayub cizye ve tekâlif talebiyle rencide" edilmemesi için "yol emri" talep etmişti. (BOA, DED, defter no:22/1, hüküm no:364, s.97). 1688 yılında ise Hollanda'nın (Nederlanda) İstanbul'da bulunan elçisi, Yakomo Kasne adlı tercümanını "umûr ve mesâlihi görmek için" Halep'e göndermeğe karar verdiğinde yolculuk sırasında geçtiği yerlerde tercümandan cizye talep olunmaması, karada ve denizde korunması, kendine, hizmetkârlarına, "davar ve esvâblarına" kimsenin karışmaması ve yolculuk sırasında eşkıyadan korunabilmek için Müslümanlar gibi giyinip savaş aletleri taşıdıklarında kendilerine müdahale edilmemesi amacıyla "emr-i şerif" talep etmişti (BOA, DED, Defter no:22/1, hüküm no:113, s.35). Tercümanlar gibi elçi veya konsolos yanında çalışan kişiler de "seyahat" edebilirlerdi. 1692'de İstanbul'daki Nederlanda elçisi, Kosta adlı adamını üç kişiyle birlikte "bazı mesâlih için" Edirne'den Draç'a göndermeye karar verdiğinde "yolda ve izde ve menâzil ve merâhilde kendülerine ve esvâblarına ve davarlarına ve eşkıya havfından kendülerü korunmak için götürdükleri alet-i harb ve giydikleri Müslüman libâsına müdahale" olunmaması için "hükm-i hümayun" talebinde bulunmuştu (BOA, DED, Defter no:22/1, hüküm no:209, s.58). Nederlanda elçisi aynı adamını 1696 yılında "bazı mesâlih" için yine Draç'a gönderdiğinde aynı içerikli bir "hükm-i hümayûn" talep etmişti (BOA, DED, Defter no:22/1, hüküm no:332, s.86). 1785 yılında İstanbul'da bulunan İspanya elçisi yanında görev yapan yasakçılarından Arnavut Mehmet Beşe'yi İspanya'ya göndermişti. Mehmet Beşe Edirne vilayeti dahilinde bulunan Kaz Ovası denilen yerden geçerken on beş kişilik bir eşkıya grubunun saldırısına uğramış, yanında bulunan resmi yazılarla birlikte 300 kuruşluk eşyası ve 350 kuruş nakit parası eşkıyalar tarafından gasp edilmişti. Bunun üzerine İspanya elçisi Osmanlı yönetimine başvurarak eşkıyaların yakalanması ve gasp edilen malların kurtarılmasını talep etmişti. Osmanlı yönetimi de Divan-ı Hümayûn katiplerinden Ahmet Tevfik Efendi'yi olayla ilgilenmesi amacıyla mübaşir tayin ederek Edirne'ye gönderdi. Aynı zamanda Edirne Bostancıbaşısı El-Hac Ahmet Efendi'ye de bir ferman göndererek eşkıyaları yakalaması ve gasp edilen malları ele geçirerek mübaşire teslim etmesi emredildi. Ancak Edirne Bostancıbaşısı, eşkıyanın sayısının iki yüz civarında olduğunu ve dağlarda gezdiklerini bildirerek emrin yerine getirilmesi konusundaki zorlukları bildirdi. Kendisine gönderilen ikinci emirde söz konusu eşkıya ile malların her ne pahasına olursa olsun ele

geçirilmesi tekrar emredilmiş ise de Edirne Bostancıbaşı adı geçen mübaşiri İstanbul'a yine eli boş göndermiştir. Bunun üzerine üçüncü kez Edirne Bostancıbaşısına emir gönderilmiş ve "İmdi sen ki bostancıbaşı-i mümâileyhsin. Elçi-i mümâileyhin irsâl eylediği yasakçı-i mezburun emvâl ve eşya ve nükûd ve tahrirâtını garet eden eşkıyanın her ne tarikle olursa olsun ele getirilip cümlesinin bi-tamâmiha zahire ihracı senden matlub-ı kat'i-i padişahanem"dir denilerek görevini yapması istenilmiştir. İlginçtir ki bu kesin emre rağmen yine işi ağırdan alan ve dört kez padişah emrine aykırı harekete cesaret eden Edirne Bostancıbaşısı, sonunda "rehavetine binâen" azledilmiş ve söz konusu mal ve paranın kendisinden tahsil edilmesi için ferman yazılmıştır. Ayrıca yeni Bostancıbaşı'na da İspanya elçisinin yeni bir başvurusunu engelleyecek her türlü tedbiri alması, yani eşkıyaları yakalaması ve malları kurtarması emredilmiştir (BOA, DED, Defter No:47/2, hüküm no:12, s.1 ve hüküm no:13, s.1).

1696'da ise Hollanda'nın Draç konsolosu Covan Vaterman "yazıcısı Konstantin nam zimmiyi" Draç'tan Edirne ve İstanbul'a göndermek istemiş ve Konstantin'in rahat bir şekilde seyahat edebilmesi için, yani "karadan ve deryadan gelişde ve gidişde yol ve izde ve menâzil ve merâhilde kendüye ve âdemlerine ve esvâb ve davarlarına muhavvif ve muhatara olan mahallerde kendilerin korunmak için götürdükleri alât-ı harb ve giydikleri Müslüman لباسına dahl ü taarruz" olunmasını diye, Konstantin adına "hükm-i hümayun" yazılmıştır (BOA, DED, Defter no:22/1, hüküm no:330, s.86). 1748 yılında Venedik'in Kıbrıs konsolosu, Antonio Mezona adlı adamını "bazı umûru için" İstanbul'a göndermişti. Antonio Mezona işini bitirip Kıbrıs'a dönmesi gerektiğinde İstanbul'dan Kıbrıs'a varıncaya kadar "esna-yı râhda cebr ve taarruz ve hilâf-ı ahidname cizye ve sair bahane ile rencide ve remide" olunmaması için "yol üzerinde vâki olan kadılar ve naibler ve kethüda yerleri ve Yeniçeri serdarları ve voyvodalar ve iskele eminleri ve sair zabıtana" hüküm gönderilmişti (BOA, DED, Defter No:18/6, hüküm no:975, s.194). 1750 yılında yine aynı konsolos adamlarından Anton Karveta'yı "bazı mesâlih için" İstanbul'a göndermiş, adı geçen kişi işini bitirip dönme vakti gelince İstanbul ve Kıbrıs arasındaki yol üzerinde bulunan kadılara, naiblere, kethüda yerlerine, yeniçeri serdarlarına, voyvodalara, iskele eminlerine, sair zabıtana, aya-na ve rütbelilere ilgili kişinin güven içinde seyahat etmesi, yani "menâzil ve merâhilde kendüsüne ve melbusât ve davarlarına dahl ve taarruz olunmayub hilâf-ı ahidname-i hümayun cizye ve sair tekâlif" talebiyle ve başka bahanelerle "rencide ve remide" edilmemesi için birer ferman gönderilmişti (BOA, DED, Defter No:18/6, hüküm no:975, s.194).

b. Konsolos Tercümanları

Konsolos yanında bulunan adamlar ve konsolos tercümanları da tıpkı elçi tercümanları ve adamları gibi "seyahat hürriyetine" sahip olurlar ve bu durum onların beratlarında açıklanırdı. 1710 yılında İzmir'de bulunan Fransa konsolosu yanında hizmet etmek için tercüman tayin edilen Petraki veled-i Royoli'nin beratında onun "seyahat hürriyeti" konusunda sahip olduğu iki imtiyazı açıkça yazılmıştı (BOA, DED, Defter No:27/2, hüküm no:160, s.46).

Buna göre;

[1] “ve mezbûr tercüman bazı zamanda bir yere gitmek istedikde gidişde ve gelişde karada ve deryada ve menâzil ve merâhilde kendüye ve esvâb ve davarına ve emvâl ve erzakına ve yanında olan âdemlerine ulakdan ve ulak akçesinden ve gayrisinden ki-mesne dahl ü taarruz eylemeyüb”

[2] “muhavvif ve muhatara olan yerlerde başına ak sarınub ve kılıç ve ok ve yay ve mahmuz ve sair alât-ı harb götürdükd kadı ve beylerbeyiler ve gayriden bir ferd rencide ve remide eylemeyüb”.

1695'te Hollanda'nın İstanbul elçisi yanında tercüman olarak atanan Fransisko Ergiri ile 1710'da Fransa'nın İzmir konsolosu yanında tercüman olarak atanan Petraki veled-i Royoli'nin beratlarındaki “seyahat” ile ilgili hükümler karşılaştırıldığında elçi tercümanı ile konsolos tercümanının “seyahat hürriyeti” konusunda aynı haklara sahip olduğu görülmektedir. 28 Eylül 1767 tarihli olup İki Sicilya Krallığı Kıbrıs konsolosu tercümanı Mikhaıl veled-i Kostanti Mato'ya verilen beratta da “konsolos tercümanın seyahat hürriyeti” hemen hemen aynı ifadelerle tekrarlanmıştır (KŞS, Defter no:19, H.1180-1182, s.66). 1783'de Danimarka'nın Kıbrıs konsolosu yanında tercüman olan Christodula veled-i Şirbaze'nin beratı da “seyahat hürriyeti” bakımından aynı imtiyazları içermektedir (KŞS, Defter No.18, H.1169-1198). Bununla birlikte konsolos tercümanlığı kurumu, konsolos tercümanlarının sayısının artması ve konsolos tercümanlarının tercümanlık dışında başka işlerle uğraşmaya başlamaları sonucunda giderek bozulmuş ve Osmanlı yönetimi XVIII. yüzyıl ortalarından itibaren kurumu düzeltme yönünde bazı ıslahat girişimlerinde bulunmuştur.

c. Konsolos Tercümanlığını Islah Teşebbüsleri

Cengiz Orhonlu'ya göre, “Osmanlı Devleti merkezde ve eyaletlerde bulunan elçilik ve konsolosluklarda her devletin kendi tayin ettiği miktarda tercüman bulundurmasını bir prensip olarak kabul etmişti. Aynı zamanda bunların başka işlerle meşgul olmaları yasaklanmıştı. Fakat 18. asrın ortalarından itibaren bu durumun elçilikler tarafından ihlâl edildiğini gören Osmanlı Devleti bunların kontrol altına alınması için ciddî teşebbüslerde bulundu” (Orhonlu 1974:180). Konsolos tercümanlığı kurumunun bozulmasının nedenleri olarak ileri sürülebilecek başlıca uygulamalar; Avrupalı elçilik ve konsoloslukların, yabancı ülkeler adına çalışanlara tanınan imtiyazlardan yararlanmak isteyen Osmanlı tebası gayri müslimlerin başvurusu üzerine para karşılığında konsolos tercümanı veya tercüman hizmetkârlığı görevini satışa çıkarıp gelir elde etmeye başlamaları (Harel 2010:14), bazı Osmanlı gayri müslüm tebasının tercümanların sahip olduğu imtiyazlardan yararlanarak daha kolay ve kârlı ticaret yapmak için ve aslında tercüman olmadıkları halde kendilerini tercüman tayin ettirmeleri (Cevdet Paşa 1309:270) ve genel uygulamada ya-

sak olmasına rağmen 1740 Fransız kapitülasyonları ile 1782 yılında Rusya'ya verine kapitülasyonlarda “konsolos tercümanlarının” ticaret yapabilmesine yeşil ışık yakılmasıdır (*Muahedat Mecmuası*, c: I, s: 8, c: II, ss: 288-289).

Bu konudaki bozulma ne zaman başlamıştı? Venedik Ahkâm Defteri'ndeki bir kayda göre bu bozulmanın başlangıç tarihi H.1143 (M.1730) yılıdır. Söz konusu kayıta ifade edildiğine göre, Avrupalı devletlerin İstanbul'daki elçileri ve taşra vilayetlerindeki konsolosları yanında istihdam edilen tercümanların “aded ve mikdarları bin yüz kırk üç tarihinden sonra” kabul edilebilir sınırları aştığı için durumun kontrol altına alınması devlet açısından yararlı ve reayanın durumunu düzeltici addedilmiş ve bu nedenle bazı girişimlerde bulunulmuştur. Bu cümleden olarak 1758'de Fransa, İngiltere, Nederlanda, Venedik, İsveç, Nemçe ve Sicilyateyn devletlerinin İstanbul'da ve taşrada “hadd-i itidalden ziyade” olan tercümanları öldüğü veya görevinden ayrıldığına yerine yenisinin tayin edilmemesi kararlaştırılmıştır. (BOA, DED, Defter no:16/4, hüküm no:394, sayfa no:183). Bu düzenleme ile elçi yanındaki tercümanların sayısının 4, konsolos tercümanları sayısının ise 1 ile sınırlandırıldığı Danimarka Nişan Defteri'ndeki 24 Ocak 1762 tarihli kayıttan anlaşılmaktadır (BOA, DED, Defter no11/1, hüküm no:26, s.106). Ayrıca Kıbrıs Şer'îye Sicillerinde bulunan 1765 yılına ait Danimarka Kıbrıs konsolos tercümanı Yasef veled-i Şahbaz'ın beratında da 4/1 kuralı yinelenmiştir (KŞS, Defter No:20, H.1183-1194, s.83). Bununla birlikte bu karar kapitülasyon sahibi tüm devletleri kapsayacak şekilde tam olarak uygulanamamış ve gerek tercüman sayısı ve gerekse onların sahip olduğu imtiyazlar konusunda daha sonraki yıllarda da düzenlemeler yapılmıştır. İspanya Nişan Defteri'ndeki 1787 tarihli bir başka kayıt tercüman sayısını elçi yanında 4, konsolos yanında ise 2 ile sınırlandırıldığından bahsetmektedir (BOA, DED, Defter no:46/1, hüküm no:35, s.49). Tercümanlar ve tercüman hizmetkârları konusunda 31 Ekim 1786 tarihinde (BOA, DED, Defter no:46/1, hüküm no:23, s.31) yeni kararlar alınmıştır. Bu kararlardan tercümanların “seyahat hürriyeti” ile ilgili olanına göre “ve asıl tercüman bir yere gitmek lâzım geldikde yol emr-i istida olunur ise” verilecek “yol emri” belgesine “serian gidip gelmesi ve gitdiği mahalde dinlenmemesi” şartının konulması kararlaştırılmıştır (KŞS, Defter No:22,H.1213-1215, s.104). Söz konusu düzenleme “nizâm-ı cedîd” olarak kabul edilmiş ve aynı tarihte uygulamaya konulmuştur. Nitekim 29 Haziran 1787 tarihinde İspanya'nın İzmir konsolosu yanında tercüman olan Dimitriyo Petro Kokino'ya verilen beratta;

“ve mezbûr tercüman bazı zaman hasb-ez-zuhur bir yere gitmek iktiza eyledikde bu defa verilen nizâm-ı cedîd mucibince serian gidüb gelüb ve gidüşde ve gelüşde ve karada ve deryada ve menâzil ve merâhilde kendüye ve esvâb ve davarına ve emvâl ve erzak ve yanında olan âdemlerine ulakdan ve ulak akçesinden ve gayri canibinden kimesne dahl ve taarruz eylemeye ... ve muhavvif ve muhatara olan yerlerde başına ak sarınub ve kılıç ve ok ve yay ve mahmuz ve sair alât-ı harb götürdükdde kadılar ve

beylerbeyiler ve gayriden bir ferd rencide ve remide eylemeyüb”

ifadesi yer almaktadır. 12 Nisan 1797 tarihli olup Danimarka'nın Kıbrıs konsolosu yanında tercüman tayin edilen David veled-i Papa Nikolava Konomo'nun beratındaki ilgili bölüm de aynı şekilde kaleme alınmıştır (KŞS, defter No:21, H.1198-1212, s.363). Keza 24 Ağustos 1797 tarihli olup Sicilyateyn konsolosunun Kıbrıs konsolosu tercümanı Yorgaki veled-i Lefterodi'ye verilen berat da aynı hükmü içermektedir (KŞS, defter No:21, H.1198-1212, s.362). Benzer şekilde 1802'de İzmir Prusya Konsolosu tercümanı Franziz veled-i Corci De-yab ile Yedi Ada Cumhuriyeti'nin Kıbrıs konsolosu tercümanı Yorgaki veled-i Christodulo Abeyito'ya ve 8 Eylül 1804 tarihinde Danimarka Kıbrıs konsolos vekili tercümanı İstapan veled-i Yovakim'e verilen tercümanlık beratlarında da aynı formülün tekrarlandığı görülmektedir (KŞS, defter no:24, H.1217-1222, s.11, 21 ve 75).

Sonuç olarak denilebilir ki konsolos tercümanları konusunda XVIII. yüzyıl sonlarında yapılan ıslahat girişimlerinde “seyahat hürriyeti” ile ilgili olarak göze çarpan en önemli adım 1787'de başlatılan yeni uygulamadır. Bu uygulama “tercümanın hızlı bir şekilde gitmek istediği yere gidip-gelmesi, orada gerekenden uzun süre kalmaması” şeklindedir. Bununla birlikte bu girişimin başarılı olmadığı anlaşılmaktadır. Nitekim Osmanlı yönetimi 1805 ve 1806 yıllarında tercüman ve tercüman hizmetkârları konusunda titiz araştırmalar yapmış ve bunun sonucunda da oldukça radikal kararlar almıştır. Çünkü yapılan araştırma sonucunda 1806 yılında “mahall-i merkûme konsolosları yanlarında olarak berât ve evâmir verilen tercümân ve hizmetkârlarının ba'zısı ol tarafda mevcûd ise de ekserî yol emri ahziyle âhar mahallerde muğâyir-i şurût berât esnâflık ve ticâret ile me'lûf oldukları ve ol tarafda olanlar ve gerek âhar mahallerden yol emri ahziyle ol cânibde bulunanlar dahi şurût berâtları üzere hareket etmeyip ağdâr ve hîle serdiyle emr-i şerifime adem-i itâ'at eyledikleri” anlaşılmıştır (KŞS, defter no:24, H.1217-1222, s.169). Sonuç olarak Osmanlı Hükûmeti tarafından, örneğin “Cezîre-i Kıbrıs'da vâki Lefkoşa ve Limason ve Tuzla'da mukîm düvel-i nasarâ konsolos ve konsolos vekilleri yanlarında bâ-berât tercümân olanlar, iki nefer hizmetkârları ve âhar mahalde olanların bi'l-cümle berât ve yol emirleri kaydları” ellerinde bulunan berat şartlarına aykırı hareket ettikleri gerekçesiyle iptal edilmiş ve reaya statüsüne düşürülmüşlerdir (KŞS, Defter no:24, H.1217-1222, s.175).

Elçi ve konsolos tercümanlarının beratlarında onların “seyahat hürriyeti” ile ilgili hükümler bulunmakla birlikte, seyahat edecekleri zaman beratlarına ilave olarak kendilerine ayrıca bir “emr-i şerif” veya “yol emri” verildiği anlaşılmaktadır. 1802'de Hollanda'nın İzmir konsolosu yanında tercüman olan Krantz veled-i Corci İsa'ya, 1803'de İspanya elçisi yanında tercüman olan Anton veled-i İlyas Prens'e, 1804'te Dubrovnik'in Mora konsolosu yanında tercüman olan Mihail veled-i Beşara Atala Ekavi'ye, 1805'te İspanya'nın Yafa konsolosu yanında tercüman olan Nikola Franko veled-i Corci'ye ve yine 1805'te İstanbul'da bulunan Danimarka maslahatgüzârının tercümanı Acı Agob veled-i Acı Artin'e seyahatleri için “yol emri” verilmiştir

(KŞS, Defter no:24, H.1217-1222, s.169).

d. Tercüman Hizmetkârları

Biri XVII. yüzyıl sonlarına ve diğeri de XVIII. yüzyıl başlarına ait iki tercümanlık beratında tercümanların hizmetkârlarından bahsedilmekle birlikte bir tercümanın kaç hizmetkâra sahip olabileceği açıkça belirtilmemiştir. Hollanda elçisi yanında tercüman olan Fransisko Engiri'nin 1695 tarihli tercümanlık beratında tercüman hizmetkârından “tercümanlık hizmetinde olanlar ve oğulları ve hizmetkârları” şeklinde bahsedilmiş ve hizmetkârların da tercümanlar gibi “haraç ve avarız ve kassabiye akçesi ve sair rüsûm ve tekâlif-i örfiyye”den muaf olduğu belirtilmiştir. Ancak bir tercümanın sahip olabileceği hizmetkâr sayısı ile ilgili bir sınırlama söz konusu değildir (BOA, DED, defter no:22/1, hüküm no:229, s.64). Fransa'nın İzmir konsolosu tercümanı Petraki veled-i Royoli'ye ait 1710 tarihli beratta da tercümanın hizmetkârları hususu yukarıdaki şekilde açıklanmıştır. Yani hangi vergilerden muaf oldukları açıklanmış, sayı belirtilmemiştir (BOA, DED, Defter no:27/2, hüküm no:160, s.46). 1737'de Hollanda büyükelçiliği tercümanlığına atanan Mikhali veled-i Yorgaki'nin tercümanlık beratı (Boogert 2005:67) ile 1750'de Avusturya'nın Kıbrıs konsolos vekili tercümanlığına atanan Anastaş veled-i Nikola'nın tercümanlık beratında da hizmetkâr sayısı ile ilgili bir sınırlama yoktur ve yukarıdaki ifadeler tekrar edilmiştir (KŞS, Defter no:16, H.1159-1166, s.189).

Tercüman hizmetkârlarının sayısının belirlenerek 2 ile sınırlandırılması 7 Ekim 1767 tarihli bir düzenleme ile uygulamaya konulmuş ve bu tarihten sonra verilecek tercümanlık beratlarında “tercümanlık hizmetinde olanlar ve oğulları ve iki nefer hizmetkârları” ifadesinin yer alması kararlaştırılmıştır (BOA, DED, Defter no. 16/4, p. 139, Hüküm no. 334). Nitekim 1767'de Sicilyateyn Krallığı'nın Kıbrıs konsolos tercümanlığına tayin edilen Acı Mikayil veled-i Konstanti Mato'nun (KŞS, Defter no:19, H.1180-1182, s.66), 1768'de İsveç'in Kıbrıs konsolosu tercümanlığına tayin edilen Mişel veled-i Covani'nin (KŞS, Defter no:20, H.1183-1194, s.92), 1769'da yine İsveç'in Kıbrıs konsolosluğu tercümanlığına atanan Salomi veled-i Cebrail'in (KŞS, Defter no:19, H.1180-1182, s.128), 1773'de Venedik'in Kıbrıs konsolosu tercümanlığına atanan Acı Stefan veled-i Vavoş'un (KŞS, Defter no:20, H.1183-1194, s.94) ve 1774'de Fransa'nın Kıbrıs konsolosu tercümanlığına atanan Serkiz veled-i Avak'ın (KŞS, Defter no:20, H.1183-1194, s.99) tercümanlık beratlarında söz konusu ifade mevcuttur ve tercüman hizmetkârlarının sayısı- nın ikiyi geçemeyeceği açıklanmıştır.

29 Aralık 1781 tarihinde tercüman hizmetkârları konusunda yeni bir karar alınmıştır. Buna göre, bundan sonra verilecek tercümanlık beratlarında “*hizmetkâr*” kelimesi olan yere mutlaka “ikişer nefer hizmetkârları” yazılmakla yetinilmeyecek, “yedlerine başka başka evâmir-i şerife virilen iki nefer hizmetkârları” ifadesi ilave edilecekti. Bu kararın hemen uygulamaya konulduğu 1783 yılında Danimarka'nın Kıbrıs konsolosu tercümanlığına atanan Marat veled-i Hristodulo Şirbaze'nin tercümanlık beratında yer alan “*tercümanlık hizmetinde olanlar ve oğulları ve yedlerine başka başka iki kıt'a evâmir-i*

şerife virilen iki nefer hizmetkârları” (KŞS, Defter no:18, H.1169-1198, s.91-92) ifadesinden anlaşılmaktadır. 1784 yılında Sicilyateyn Krallığı’nın Kıbrıs konsolosluğu tercümanlığına tayin edilen Fransesco veled-i Lefteri Varda’nın tercümanlık beratında söz konusu ifade “*tercümânlık hizmetinde olanlar ve oğulları ve yedlerine başka başka tuğralu evâmir-i aliyyem verilen iki nefer hizmetkârları*” (KŞS, Defter no:21, H.1198-1212, s.6) şeklinde yer almıştır.

31 Ekim 1786’da tercümanlar konusunda yapılan düzenlemede “tercüman hizmetkârları”na da yer verilmiştir. Bu tarihe kadar tercüman hizmetkârları konusunda yapılan düzenlemelerde onların “seyahat hürriyeti” ile ilgili bir uygulama söz konusu olmamıştı. Ancak 1786’da yapılan söz konusu yeni düzenleme hizmetkârların “seyahat hürriyetini” de düzenlemekteydi. Buna göre, bu tarihten sonra hizmetkârlar bir yere gitmek için “yol emri” talep ettiklerinde “yol emrine” mutlaka “serian gidip gelmesi ve gittiği mahalde eğlenmemesi” şartı yazılacaktı (BOA, DED, Defter no:46/1, hüküm no:23, s.31). 1795’te İspanya’nın Kıbrıs konsolosu tercümanı Yanaki Liberti veled-i Fransesco Liberti’nin Konstantin veled-i Dimitri adlı hizmetkârını “bazı maslahatının rüyet ve temşidi” için Kıbrıs’tan İzmir’e, İzmir’den İnoz ve Edirne’ye göndermek istediğinde, söz konusu hizmetkâra verilen yol emrinde “serian gidip gelmek ve İzmir ve Edirne’de eğlenmemek” (BOA, DED, Defter no:47/2, hüküm no:175, s.44) ifadesinin yer aldığı görülmektedir. 1797’de İspanya’nın Kıbrıs konsolosu tercümanı Covani Kiteri (Kıyyeri?) Kristodulo veled-i Komino adlı hizmetkârını Kıbrıs’tan İzmir’e, İzmir’den Edirne, Uzunca-âbâd ve İslimiye’ye “bazı mesâlihini rüyet” için göndermek istediğinde Kristodulo veled-i Komino’ya verilen yol emrinde de “serian gidip gelmek ve Edirne ve İslimiye’de eğlenmemek” (BOA, DED, Defter no: 46/1, hüküm no:210, s.50) şartı yer almıştı. 1805’te Rusya’nın Kıbrıs konsolosu tercümanı Yosef veled-i Şemadi Karci, hizmetkârlarından David veled-i Saliye’yi “bazı mesâlihi rüyet” için Kıbrıs’tan İstanbul’a göndermek istediği zaman David veled-i Saliye’ye verilen “yol emri”ne de hızlıca Kıbrıs’tan İstanbul’a gidip gelmek ve İstanbul’da “eğlenmemek” şartları açıkça yazılmıştı (BOA, DED, Defter no:88/6, hüküm no:1539, s.344).

Tercüman hizmetkârı bağlı olduğu tercümanın bulunduğu yerde ikamet etmek zorundaydı. İkametle yükümlü olduğu yerden bir başka yere gitmek istediği zaman “yol emri” alması gerekliydi. Tercüman hizmetkârının Kıbrıs adası dahilinde yapacağı seyahatler için de “yol emri”ne sahip olması şarttı. Örneğin 1804’te İsveç’in Leymosun (Limasol) konsolosu yanında tercüman olan İstefan Senekanon, hizmetkârlarından Tüfenkçioğlu Vasil’i Leymosun’dan Lefkoşa’ya göndermek istediğinde, hizmetkâr Tüfenkçioğlu Vasil’in Lefkoşa’ya gidip gelmesi için “yol emri” yazılmıştı (Defter No:24, H.1217-1222, s.169).

Yol emirlerindeki bu açık hükme rağmen tercüman hizmetkârlarının söz konusu hükümlere aykırı davranışlar sergiledikleri anlaşılmaktadır. 1805-1806 yıllarında imparatorluk genelinde yapılan bir araştırma sonucunda bazı tercüman hizmetkârlarının gittikleri yerlerden gelmedikleri ve oralarda esnaflık ve ticaretle meşgul oldukları tespit edilmiştir. Bunun üzerine

Osmanlı yönetimi bu tür hizmetkârların “muafiyet emirleri” ile kendilerine verilen “yol emirleri”ni iptal ederek onları reaya statüsüne düşürmüştür. Örneğin, Hollanda’nın Halep konsolos tercümanı Yasef veled-i Dimitri Kars’ın hizmetkârlarından Cinorya Bilis’e 1802 tarihinde Kıbrıs’a hızlıca gidip gelmesi için “yol emri” verilmişti. Ancak 1806 yılında “muafiyet emri” iptal edilenler arasında olmasından “muafiyet emri” ile “yol emri” hükümlerine aykırı hareket ettiği anlaşılmaktadır. 1806 yılında “muafiyet emri” iptal edilenlerden biri de İspanya’nın İzmir konsolosu tercümanı Konstanti Amiden veled-i Corci’nin iki hizmetkârından birisi olan Yakob veled-i İstefan Prens idi. 1803 yılında İzmir’den Kıbrıs’a hızlıca gidip gelmek üzere kendisine “yol emri” verilmiş, 1805-1806 araştırmasında “yol emri” hükümlerine aykırı hareket ettiği tesbit edilerek muafiyet emri iptal edilmiştir (KŞS, Defter no:24, H.1217-1222, s.169).

Sonuç

Avrupalı devletlere Osmanlı yönetimi tarafından verilen ahidnameler gereğince Avrupalı devletler birçok Osmanlı iskelesine konsolos tayin etmişlerdir. Konsolosların temel görevi temsil ettiği devletin tüccar ve tebası ile ilgili devletin bayrağı altında ticaret yapan tüccarların problemleri ile ilgilenmekti. Her konsolosun işlerini yürütmek için tercüman tayin etme hakkı vardı. Her tercümanın ise hizmetkârları bulunuyordu. Birçok vergiden muaf olan tercüman ve hizmetkârlar genellikle Osmanlı tebası olan gayr-i müslimler arasından atanırdı. XVII. yüzyıl sonları ile XVIII. yüzyıl başlarında gerek tercüman sayısı gerekse tercüman hizmetkârı sayısında bir kısıtlama söz konusu değildi. Ancak XVIII. yüzyıl başlarından itibaren tercüman ve tercüman hizmetkârı sayısının artışı ve tercümanlar ile tercüman hizmetkârlarının esas görevleri dışındaki işlerle uğraşmaları nedeniyle Osmanlı devleti tercüman ve hizmetkârları konusunda ıslahat girişimlerinde bulunmuştur. Bu ıslahat çabaları sırasında tercüman ve hizmetkârların “seyahat hürriyeti” konusunda da yeni kararlar alınarak yürürlüğe konulmuştur. Bununla birlikte XIX. yüzyıl başlarında Osmanlı yönetiminin yaptığı bir araştırma bu konudaki su-i isti’ mâllerin devam ettiğini gösterince radikal tedbirler alma yoluna gitmiştir. Ancak yabancı konsolosların “seyahat hürriyeti” konusunda ise XVII. ve XVIII. yüzyıllarda herhangi bir kısıtlama söz konusu olmamıştır.

Kaynakça:

Arşiv Belgeleri

A. Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA) Düvel-i Ecnebiye Defterleri (DED)

- Defter No:16/4 (Venedik)
- Defter No:18/6 (Venedik)
- Defter No:21 (Sicilyateyn)
- Defter No: 22/1. (Hollanda/Felemenk/Nederlanda)
- Defter No:26/1 (Fransa)

- Defter No: 27/2 (Fransa)
- Defter No: 35/1 (İngiltere)
- Defter No:46/1 (İspanya)
- Defter No:47/2 (İspanya)
- 1-Defter No:88/6 (Rusya)

B. Kıbrıs Şer'îye Sicilleri (KŞS)

(KKTC Millî Arşiv ve Araştırma Dairesi'nde Bulunan Sicil Fotokopileri)

- Defter No:5, H.1087-1089.
- Defter No:16, H.1159-1166.
- Defter no:17, H.1158-1163.
- Defter No:18, H.1169-1198.
- Defter No:19, H.1180-1182.
- Defter No:20, H.1183-1194
- Defter No:21, H.1198-1212.
- Defter No:24, H.1217-1222.
- Defter No:30, H.1233-1238.

Yayımlanmış Eserler

Bağış, Ali İhsan (1983), *Osmanlı Ticaretinde Gayri Müslimler*, Ankara: Turhan Kitabevi.

Boogert, Mautiris H. Van Den (2005), *The Capitulations and The Ottoman Legal System*, Leiden, Boston: Brill.

Cevdet Paşa (1309), *Tarih-i Cevdet*, Tertib-i cedid, Dersaadet: Matbaa-i Osmaniye.

Çiçek, Kemal (1998), "Osmanlı Devleti'nde Yabancı Konsolosluk Tercümanları", *Kıbrıs'tan Kafkasya'ya Osmanlı Dünyasında Siyaset, Adalet, Raiyyet*, Trabzon: Derya Kitabevi.

Demiryürek, Mehmet (2010), "The Commercial Relations Between Venice and Cyprus After the Ottoman Conquest", *Levant*, 42, 2-07, ss: 239-256.

Erdoğan, Mehmet Akif (2008), "XVIII. Yüzyıl Sonlarında Kıbrıs'ta Avrupalı Konsoloslar ve Tercümanlar", *Kıbrıs'ta Osmanlılar*, Lefkoşa: Galeri Kültür Yayınları.

Erdoğan, Mehmet Akif (2009), "XVI. Yüzyılın Sonu ile XVII. Yüzyılın Başlarında Osmanlı Kıbrıs'ında Osmanlı Memurları ve Venedik Menfaati", *Kıbrıs'ta Osmanlılar II*, Lefkoşa: Galeri Kültür Yayınları.

Gökbilgin, Tayyib (1955), "Konsolos", *İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 6, İstanbul: MEB Yayını.

Groot, Alexander H. de (2007), *The Netherlands and Turkey: Four Hundred Years of Political, Economical, Social and Cultural Relations*, İstanbul:İsis Press.

Harel, Yaron (2010), *Syrian Jewry in Transition 1840-1880*, Oxford, Portland,Oregon; The Littman Library of Jewish Civilization.

Kütükoğlu, Mübahat (1988), "Ahidname", *TDV İslam Ansiklopedisi*, c: I, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Kütükoğlu, Mübahat (2000), “Ahidnamas and the Trade Pacts”, *Ottoman Civilisation*, Vol: 2, Ankara:Yeni Türkiye Yayınları.

Orhonlu, Cengiz (1974), “Tercüman”, *İslam Ansiklopedisi*, c: 12/a, İstanbul:MEB Yayını.

Savaş, Ali İbrahim (2002), “Konsolos”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c: 26, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Özet: Osmanlı İmparatorluğu'nun ahidname veya kapitülasyon verdiği devletler İstanbul'da elçi bulundurabilir ve ülkenin değişik limanlarına tüccar ve diğer vatandaşlarının işlerini görmek için konsolos tayin edebilirlerdi. Bazen konsolosların bir yerden başka bir yere gitmeleri gerekirdi. Konsoloslara beratları gereği kimse engel olamazdı. Konsolosların hizmetinde bulunan tercümanlar da aynı hakka sahipti. Bu durum hem konsolosluk hem tercümanlık beratlarında belirtilirdi. Konsolos tercümanlarının hizmetinde bulunan hizmetkârlar ise bir yerden bir yere gitmek istediklerinde padişah tarafından verilen yol emrine sahip olmaları gerekirdi. Bu çalışmada 17. ve 18. yüzyıllarda gerek konsolos veya tercüman beratlarında yer alan “seyahat hürriyeti” ve gerekse tercüman hizmetkârlarına verilen “yol emirleri” üzerinde durulmuş ve bu konudaki gelişim ve değişim incelenmiştir. Çalışmada Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan Düvel-i Ecnebiye Defterleri ile Lefkoşa'da bulunan Kıbrıs şer'îye sicilleri kullanılmıştır.

Anahtar sözcükler: Konsolos, Tercüman, hizmetkâr, serbest dolaşım, yol emri

Berats and travel-permissions for Consuls, Dragomans and Dragoman Servants in the Ottoman era

Abstract: Having gained *ahidname* or capitulation, the European nations established their own embassies in İstanbul and consulates in the port cities of the Ottoman Empire. The main duty of the European ambassadors and consuls was to sort out the problems of their merchants in the Ottoman Empire. Therefore, the ambassador or the consul could travel “freely” in the Ottoman Empire under the *ahidname* and his *berat*. The dragomans of the consuls also had the same privileges. Sometimes, the dragomans could sent their servants to another parts of the Ottoman Empire for their works or the foreign consulate's works, provided that the servant had the travel permission (*yol emri*) given by the Sultan. This study attempts to explain the “free travel” under the *berats* given to the foreign consuls and their dragomans and the dragoman's servants during the period from 1600 to 1800. The evidence derived from the records of the Cadi court of Nicosia and the documents of the Ottoman Prime Ministry archives in İstanbul.

Key words: Consul, Dragoman, Servant, free travel, travel permit